

Sosiaali- ja terveysministeriö
Diaarinumero STM103:00/2018, STM/3592/2018

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto liittyen selvityshenkilöraporttiin erityishuoltopiirien asemasta sote -uudistuksessa

Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä mahdollisuudesta lausua selvityshenkilöraportista. LSKL tarkastelee lausunnossaan raporttia lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Tarkoituksena on, että maakunta- ja sote -uudistuksen myötä nykyiset erityishuoltopiirit lakkautuvat ja niiden varat ja velat sekä omaisuus ja kiinteistöt siirtyvät maakunnille. Samaan aikaan vammaislainsäädäntö uudistetaan, vammaispalvelulaki ja erityishuoltolaki yhdistetään uudeksi laiksi. Selvityshenkilöiden näkemys on, että vammaisten ihmisten tulee voida käyttää lähipalveluja, kuten sosiaali- ja terveyskeskusta, valintansa mukaan ja esteittä.

Selvityshenkilöiden tehtävänä oli selvittää, miten vammaisten henkilöiden palvelut on tarkoituksenmukaista organisoida osana palvelutuotantoa tulevaisuudessa huomioon ottaen sote-uudistuksen tavoitteet integroiduista palveluista ja valinnanvapaudesta sekä tehdä ehdotus tulevista organisoitumismalleista.

Yleisiä huomioita raportista

Lastensuojelun Keskusliitto pitää ongelmallisena lausunnonantamisen kannalta sitä, että raportissa esille tuotujen ehdotusten toteuttamiseen liittyvät rakenteet ovat vielä epäselviä ja niiden uudistaminen kesken. Raportissa tuodaan esille sote- ja maakuntauudistusta, valinnanvapausmallia, itsemääräämisoikeuteen liittyvän lainsäädännön uudistamista (valmisteilla oleva asiakas- ja potilaslaki), uudistuvaa vammaislainsäädäntöä sekä niihin perustuvia rakenneratkaisuja. **Koska useat kyseiset lainsäädännön uudistamishankkeet ovat vielä keskeneräisiä eikä niiden lopullisesta muodosta ja sisällöstä ole tietoa, on mahdotonta arvioida, miten raportissa ehdotetut ratkaisut käytännössä voisivat toimia ja millaisiksi palvelurakenteet muotoutua.**

Lastensuojelun Keskusliitto kannattaa erityishuoltopiirirakenteen lakkauttamista ja raportin lähtökohtaa ”lähipalvelut edellä”. Nyt kun on tehty rakenteisiin liittyvää selvitystä, seuraavaksi olisi ehdottomasti tarpeen tehdä **palveluihin liittyvää osaamisen kartoitusta** (laatu ja määrä). Tulisi ehdottomasti tunnistaa ne osaamisen alueet, joilla tarvitaan erityistä osaamista sekä myös kartoittaa, onko tulevilla yhteistoiminta-alueilla tätä osaamista riittävästi. Asia on erityisen tärkeä vammaisten lasten osalta.

LSKL pitää ongelmallisena, että raportista puuttuu vaikutusten arviointi. **Eri vaihtoehtojen punninta ja niiden vaikutusten tarkastelu nimenomaan lasten ja perheiden näkökulmasta olisi ollut ehdottomasti tarpeen. Raportti perustuu paljolti olettamusten varaan eikä siinä tuoda riittävästi esille, millaisia mahdollisia riskejä ja ongelmia sisältyy eri vaihtoehtoihin.** Tulee myös huomata, että eri tehtäväalueittain nousee esille erilaisia kysymyksiä, jotka tulee tunnistaa ja ottaa huomioon.

LSKL pitää ongelmallisena myös sitä, että kielikysymyksiä on pohdittu raportissa riittämättömästi.

Esimerkiksi saamenkielisten palveluiden osalta ratkaisut vaatisivat tarkempaa pohdintaa. LSKL esittää huolensa myös siitä, onko palveluiden käyttäjiä ja asiakkaita raporttia valmisteltaessa kuultu riittävästi. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen 7 artikla edellyttää, että kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Heillä tulee olla oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa, ja heidän tulee saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi. Vammaisen lapsen näkemysten selvittäminen ei ole itsestäänselvyys edes silloin, kun kyse on lapsen omasta asiasta, vaikka lainsäädäntö lasten osallisuutta esimerkiksi useissa palveluissa edellyttääkin. **Palveluiden kehittämisessä lasten kokemusten esille tuominen on tärkeää. Lasten osallistuminen itseään koskevaan päätöksentekoon ja palveluiden suunnitteluun mahdollistaa sen, että päätökset ja toiminta kohdistuvat nimenomaan yksilöllisesti lasten tarpeisiin ja toiveisiin.** Tällöin pystytään myös vammaisille lapsille ja heidän perheilleen räätälöimään juuri heidän tarpeisiinsa soveltuvia, erilaiset elämäntilanteet paremmin huomioivia palveluja. **Lapsen vammaisuus tai vaikeudet kommunikaatiossa eivät kuitenkaan saisi olla esteenä hänen omien näkemystensä selvittämiselle.**

Vaikka raportissa tuodaan esille vammaisten lasten asemaa palveluissa, lasten oikeuksia ei ole tarkasteltu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta. **Vammaisten lasten oikeuksien kannalta olisi ollut välttämätöntä ottaa raportissa lähtökohdaksi sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus että lapsen oikeuksien yleissopimus. Yhdessä nämä ihmisoikeussopimukset muodostavat keskeisen ja toisiaan täydentävän lähtökohdan vammaisten lasten oikeuksien toteutumiselle.** YK:n vammaissopimuksen yhtenä tavoitteena on turvata vammaisille lapsille samat ihmisoikeudet ja perusvapaudet kuin muillekin lapsille. Lähtökohta on sama kuin YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa, jossa taataan sopimuksen oikeudet yhdenvertaisesti kaikille lapsille riippumatta lapsen itsensä tai hänen vanhempiansa taustasta tai ominaisuuksista. Molemmat sopimukset velvoittavat siihen, että lasten kehittyviä kykyjä on kunnioitettava ja heidän mahdollisuutensa säilyttää identiteettinsä on turvattava. Vammaissopimuksessa tämä on yksi keskeinen sopimuksen periaate ja se pitää sisällään ajatuksen siitä, että vammaisen lapsi on ensisijaisesti lapsi, jolla on oikeus nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Lapsen oikeuksien komitea toteaa yleiskomentissaan, että vaikka lapsen oikeuksien sopimuksen artikloissa 2 ja 23 säädetään erityisesti vammaisten lasten oikeuksista, niin sopimuksen täytäntöönpano vammaisten lasten osalta ei saa jäädä vain noiden artiklojen varaan.¹ Vastaavasti vaikka vammaissopimuksen 7 artikla koskee erityisesti vammaisten lasten oikeuksia, niin lasten oikeudet on huomioitava sopimuksen kaikkien artiklojen

---

¹ YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut yleiskommentin nro 9 (2006) vammaisten lasten oikeuksista.

tulkinnassa. Vammaissopimuksen vammaisiin lapsiin liittyviä velvoitteita ovat myös mm. velvoite taata vammaisille lapsille pääsy kattavaan, laadukkaaseen ja maksuttomaan ensimmäisen asteen sekä toisen asteen koulutukseen yhdenvertaisesti muiden kanssa niissä yhteisöissä, joissa he elävät, ja oikeus kohtuullisiin mukautuksiin koulutuksessa.

Yhteiskunnassamme vammaisille henkilöille tarkoitetut palvelut suunnitellaan ja toteutetaan paljolti aikuisten ehdoilla ja unohdetaan, että ne eivät sellaisenaan ehkä riitä lapsille. Vammaisen lapsen elämää ei tule alistaa palvelujärjestelmälle, vaan sen on taivuttava tukemaan myös niitä tarpeita, joita jokaisella lapsella on, jotta hän voi tuntea olonsa turvallisiksi sekä itsensä ainutlaatuisiksi ja arvokkaiksi yksilöiksi.

Raportin ehdotuksista

Lastensuojelun Keskusliitto kannattaa selvityshenkilöiden näkemystä siitä, että vammaisten henkilöiden tulee saada tarvitsemansa tuki ja palvelut ensisijassa lähipalveluin, tarvittaessa vahvistetuin lähipalveluin. Myös vammaisuuden kysymyksiin keskittyvät osaamis- ja resurssikeskukset jokaisella yhteistoiminta-alueella on kannatettava ehdotus. Keskeistä on, että osaamis- ja resurssikeskuksilla on kiinteä yhteistyö ja riittävät resurssit toimia yhteistyössä lähipalveluiden kanssa myös lasten asioissa.

Raportissa todetaan, että perusratkaisu on se, että vammaiset henkilöt saavat palvelunsa samoista peruspalveluista kuin muutkin maakunnan asukkaat, mm. sote- ja perhekeskuksista ja suun terveyden yksiköistä. Näiden osaamista, saavutettavuutta ja esteettömyyttä tulee parantaa. LSKL pitää tätä tärkeänä näkökulmana. Vammaiset lapset käyttävät yleisiä julkisia palveluja, kuten neuvola- ja terveyskeskuspalveluita, ja niiden suunnitteleminen kaikille sopiviksi on askel oikeaan suuntaan. Päästäkseen samalle viivalle vammattomien lasten kanssa vammaisen lapsi voi tarvita yleisten palvelujen lisäksi myös erityisiä palveluja kuten kuljetuspalvelua, henkilökohtaista apua tai kuntoutuspalveluja. Vaikka lähtökohtana onkin, että vammaisen lapsi ei ole jotain erityistä tai erikoista vaan lapsi muiden lasten joukossa, hän saattaa tarvita toimijuutensa toteutumiseksi erityistä tukea tai enemmän apua kuin muut lapset.

LSKL esittää huolensa siitä, onko peruspalveluissa riittävää osaamista vammaisten lasten ja heidän perheidensä tarpeisiin liittyen. Tätä huolta vammaisten lasten perheet ovat tuoneet useasti esille. Keskeinen kysymys on, miten peruspalveluissa ammattilaiset voivat saada täydentävää koulutusta erityisesti vammaisten lasten ja heidän perheidensä asioissa. Lasten ja perheiden tarpeisiin on vastattava hyvällä osaamisella. Erityisesti lasten näkemysten selvittämiseen, lasten kanssa kommunikointiin (etenkin silloin, kun he eivät kommunikoi puheella tai vuorovaikutustilanteessa on haasteita) tarvitaan koulutusta.

Koulunkäynnin osalta LSKL korostaa, että on tärkeää, että **lapset voivat inklusioperiaatteen mukaisesti käydä koulua lähiyhteisössään**. Tämä oikeus ei välttämättä toteudu, jos lapsi ei saa riittävästi tukea ja apua koulunkäyntiinsä tavallisessa peruskoulussa. Tähän tulee kiinnittää erityistä huomiota.

LSKL pitää hyvänä, että raportissa on nostettu esille ensitiedon antamiseen liittyvät ongelmat.

Ensitiedolla tarkoitetaan tietoa, joka annetaan perheelle, kun perheenjäsenet kohtaavat lapsen tai sikiön

sairauden tai vammaisuuden. Ensitietoa on myös se, kun sairaudesta tai vammasta kerrotaan lapselle tai nuorelle itselleen. Ensitietoverkosto, johon kuuluu useita eri viranomais- ja järjestötahoja, on esittänyt, että Suomeen tarvitaan koko maan kattava, yhtenäinen toimintamalli – kansallinen ensitietosuositus - parantamaan ensitiedon antamisen käytäntöjä.² Asia ei ole edennyt, vaikka sen tärkeys on tunnustettu ja sen edistämiseksi on tehty runsaasti vaikuttamistyötä. Raportissa todetaan, että ensitiedon antamista ja erityistä osaamista sen antamiseen tarvitaan nyt ja tulevaisuudessa. Kansallinen ensitietosuositus tarjoaisi perustaa ja työkalun moniammatilliselle ja monialaiselle yhteistyölle ja sen saaminen parantaisi lasten ja perheiden asemaa tuntuvasti.

Raportissa tuodaan esille, että erityishuoltopiirien näkemysten mukaan vaativien, erityistason palvelujen selkeä määrittely on vaikeahkoa. Vammaispalvelut nähdään kokonaisuutena, joka edellyttää vaativaa erityisosaamista myös perustason palveluissa ja avopalveluissa. Määrittely ja rajanveto vaativien, erityispalvelujen ja perustasolla tuottavien palveluiden välillä on näin ollen hankalaa.³ Esimerkiksi kuntoutuspalveluiden asema niiden lasten osalta, joiden kuntoutus vaatii hyvää erityisosaamista ja monialaista ja -amatillista yhteistyötä, on epäselvä ja sen asema kaipaakin selkiyttämistä. Näin on myös monen muun vammaisten lasten terveydenhuoltoon liittyvän kokonaisuuden kohdalla. Kuntoutuksen uudistamiskomitean raportissa, jossa kaiken kaikkiaan oli pohdittu hyvin niukasti lasten kuntoutukseen liittyviä asioita, todettiin, että kuntoutusprosessien hajanaisuus aiheuttaa ongelmia. Kuntoutujat eivät saa tarvitsemiaan kuntoutuspalveluja oikea-aikaisesti ja yhdenvertaisesti. Kuntoutujilla ei myöskään ole riittävästi tietoa palvelujen saatavuudesta.

Raportissa myös todetaan, että OT-keskusten valmistelutyössä ei ole riittävästi tunnistettu vammaisuuteen liittyviä kysymyksiä. LSKL nostaa esille OT-keskuksiin liittyen, että OT-keskusten eritahtinen valmistelu on näyttäytynyt ongelmalliselta. Ei ole selvää kuvaa siitä, mitä palveluita eri OT-keskuksiin kuuluu ja miten ja missä vaiheessa niitä toteutetaan. Tämä luo epäyhtenäisyyttä käyttäjien välillä alueittain. Selkeää tietoa ei ole myöskään siitä, miten OT-keskukset tulevat organisoitumaan (verkostomainen vai keskitetty rakenne). Keskeinen kysymys on myös se, miten turvataan palvelut lähelle ja yhteistyö ruohonjuuritason kanssa, mikäli OT-keskus on mukana lapsen ja perheen palveluissa. Kenellä on vastuu siitä, että palveluketjut toimivat ja yhteistyö eri viranomaisten välillä on toimivaa ja joustavaa? Epäselvää on myös, miten OT-keskusten asiakkaat valikoituvat. Ketkä lapsista kuuluvat siihen ryhmään, että heidän palvelunsa luokitellaan niin vaativiksi, että he ja heidän perheensä kuuluvat OT-keskuksen asiakkaisiin? Kenelle asiakasohjaus kuuluu ja miten se toteutuu, on olennainen kysymys, jota on vähän pohdittu. Lisäksi tulisi arvioida, miten erityiskysymyksiin liittyvää asiantuntemusta riittää kaikkiin OT-keskuksiin vai tulisiko vastuita eri OT-keskusten välillä jakaa osaamiskeskittymätyyppisesti.

Vammaisjärjestöt ovat tuoneet esille tämän hetkiseen tilanteeseen liittyen, että vammaisten lasten palveluiden osalta tulisi erityisesti lisätä perusterveydenhuollon osaamista ja ymmärrystä vammaisuuteen liittyvissä kysymyksissä sekä luoda selkeät konsultointipolut erikoissairaanhoidon. Myös valtakunnallinen

---

² Tietoa ensitiedosta <https://www.jaatinen.info/tieto-tuki-vaikuttaminen/vaikuttamistyo/ensitieto/> ITLA: Vierasblogi: Mihin tarvitaan kansallinen ensitieto-suositus? <https://itla.fi/ajankohtaista/>

³ Raportti s. 76.

apuvälineosaaminen tulisi varmistaa ja huolehtia siitä, että valtakunnalliset apuvälineiden luovutusperusteet turvaavat vammaisten lasten oikeudet tarpeen mukaisiin ja sopiviin apuvälineisiin.⁴ Suunnitellussa uudistuksessa on tärkeää huomioida em. seikat ja ottaa ne huomioon. Jotta lasten pitkäaikaisia sijoituksia kehitysvammalaitoksiin voidaan vähentää, tulee kehittää sekä lyhytaikaishoitoa että joustavia ja ennaltaehkäiseviä vammaisille lapsille ja heidän perheilleen tarjottavia erityispalveluita. Tulee myös varmistaa, että vammaisperheet saavat yleisiä perhepalveluita. Vammaisjärjestöt ovat pitäneet tärkeänä kehittää ympärivuorokautisia jalkautuvia avohuollon palveluita auttamaan tukea tarvitsevia lapsiperheitä kriisitilanteissa. Edellä mainittuihin asioihin tulisi uudistuksen kyetä vastaamaan.

Sote-uudistuksesta ja valinnanvapausmallista

Lastensuojelun Keskusliitto yhtyy selvityshenkilöiden näkemyksiin siitä, miten vammaisten henkilöiden asema ja palvelut tulisi turvata sote -uudistuksessa. Kuten selvityshenkilöt esittävät, tärkeää on varmistaa riittävät resurssit vammaisten henkilöiden palveluille, palvelutarpeiden seuranta, palveluohjauksen riittävä laatu sekä palveluintegraation onnistuminen. LSKL on järjestelmällisesti esittänyt valinnanvapausmallin vaiheistamista sekä nykyistä olennaisesti järjestelmällisempää ja pitkäjänteisempää pilotointia. Myös tältä osin LSKL:n näkemys yhtyy selvityshenkilöiden ehdotukseen henkilökohtaisen budjetin ja asiakassetelin kattavista pilotoinneista, joiden avulla niistä kehittyvät vammaisten henkilöiden palvelutarpeisiin vastaavia toimivia ratkaisuja.

Lastensuojelun Keskusliitto on ollut hyvin huolissaan esitetyn valinnanvapausmallin vaikutuksista vammaisten lasten asemaan ja palveluihin. Lasten ja perheiden sosiaali- ja terveydenhuollon onnistumisen kannalta keskeistä ovat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa perheelle tarjottava tuki, perheiden auttaminen kokonaisuutena sekä tiivis yhteistyö eri tahojen kesken. Hallituksen esittämässä valinnanvapauslakiluonnoksessa esitetty malli uhkaa näitä kaikkia. Luomalla uusia raja-aitoja, niiden purkamisen sijaan, esitetty malli uhkaa heikentää sosiaali ja terveyspalveluiden integraatiota ja yhteistyötä sekä tarpeettomasti entisestään eriyttää perus- ja erityistason palveluita toisistaan. Malli jättää myös epäselväksi kenen vastuulla varhaisen tuen tarjoaminen on ja luo vääristyneitä kannustimia ihmisten ohjaamiseen korjaaviin sosiaalipalveluihin ja erikoissairaanhoidon.

Erytisessä tuen tarpeessa olevien esimerkiksi vammaisten lasten kannalta palvelukokonaisuuksien pirstaloituminen on erityisen ongelmallista. Lasten ja perheiden palveluiden näkökulmasta on hyvin ongelmallista, että valinnanvapausmallissa tuen ja hoidon tarpeet nähdään yksilöllisinä, vaikka ne usein edellyttävät koko perheen kokonaisuuden huomioimista.

Ongelmallista valinnanvapausmallissa on myös, että erityisesti vaikeassa elämäntilanteessa ja moninaisten palvelujen tarpeessa olevilla ei välttämättä ole tosiasiallista mahdollisuutta tai voimavaroja valita itselleen parhaiten sopivia palveluja. Käytettävissä olevista palveluista ja palveluntarjoajista ei ole saatavissa

---

⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitea on viimeisimmissä päätelmissään esittänyt huolensa siitä, ettei vammaisille lapsille ole tarjolla riittävästi terveydenhuoltopalveluja (YK:n lapsen oikeuksien komitean päätelmät Suomelle (2011), kohta 39).

riittävästi tietoa, joka mahdollistaisi sen, että palvelujen valinta perustuisi oikeasti tietoon, käsitykseen palvelun laadusta ja toiminnan vaikuttavuudesta.

Raportissa todetaan valinnanvapausmallin osalta, että ”alaikäisen asiakkaan palveluntuottajan ja tämän palveluyksikön valitsee hänen huoltajansa tai muu laillinen edustajansa. Viisitoista vuotta täyttänyt alaikäinen saa itse valita palveluntuottajan ja tämän palveluyksikön.” Sosiaali- ja terveysministeriö on vastineessaan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle ehdottanut lisättäväksi valinnanvapauslakiehdotuksen 11 §:ään uuden 3 momentin, jonka mukaan lapsen etu olisi otettava huomioon palveluntuottajan valinnassa alaikäiselle.⁵

Varhaiskasvatuksesta

Mahdollisen sote- uudistuksen jälkeen kuntien vastuulle jää edelleen muun muassa varhaiskasvatus, opetus, kaavoitus sekä vastuu asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä. Kuten selvityshenkilöt toteavat, kunnille jäävät vastuut ovat merkittäviä vammaisten ihmisten tarvitsemien palvelujen järjestämisen kannalta.

Jotta lapset ja perheet voivat saada tarvitsemansa tuen, tulee palvelujen riittävään saatavuuteen ja resursointiin kiinnittää huomiota. Lastensuojelun Keskusliitto haluaakin tässä yhteydessä kiinnittää huomiota niihin merkittäviin leikkauksiin ja heikennyksiin, joita muun muassa varhaiskasvatukseen on viime vuosina tehty. Tämä liittyy niin subjektiivisen varhaiskasvatusoikeuden rajaamiseen kuin suhdelukuun tehtyihin muutoksiin. Varhaiskasvatus on tärkeä lapsen kasvua, kehitystä ja osallisuutta edistävä palvelu. Se on tätä etenkin heikoimmassa asemassa oleville lapsille, kuten vammaisille lapsille sisaruksineen. Rajauksen myötä on tullut eteen tilanteita, joissa varhaiskasvatus ei tavoita kaikkia niitä lapsia ja perheitä, joiden olisi tarkoituksenmukaista saada kahtakymmentä tuntia laajempi varhaiskasvatusoikeus. Suhdeluvun muutos on puolestaan johtanut siihen, että lasten määrän kasvaessa suhteessa aikuisten määrään ei aikuisilla välttämättä enää ole mahdollisuutta entiseen tapaan havainnoida ja huomioida lapsia ja heidän yksilöllisiä tarpeitaan. Tästä kärsivät kaikki lapset, mutta erityisesti heikoimmassa asemassa olevat ja tukea tarvitsevat. Vammaisten lasten ja heidän perheidensä näkökulmasta budjettiriihen esitys laajentaa vammaisten lasten oikeutta maksuttomaan varhaiskasvatukseen on kannatettava, mutta samalla on tärkeä muistaa, että varhaiskasvatusta tulee kehittää kokonaisuutena - huomiota tulee kiinnittää paitsi maksupolitiikkaan, myös varhaiskasvatuspalvelujen laatuun ja saatavuuteen.

Perhekeskuksista

Käynnissä olevan lapsi- ja perhepalvelujen uudistuksen myötä tavoitteena on, että jokaisessa maakunnassa otetaan käyttöön perhekeskustoimintamalli. Selvityshenkilöiden esitys siitä, että lähtökohtaisesti vammaisten henkilöiden tulee saada palvelunsa samoista perustason palveluista, ml. perhekeskukset, kuin

---

⁵ Vastine sosiaali- ja terveysvaliokunnalle; HE 16/2018 vp hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi sekä täydentävä vastine HE 15/2017 vp.

muutkin maakunnan asukkaat, on kannatettava. Tavoitteen toteutuminen edellyttää kuitenkin sitä, perustason toimijoiden osaamista vammaisalasta lisätään. Lisäksi on keskeistä huolehtia siitä, että vammaisten lasten ja nuorten palvelut ja tuki ovat tosiasiallisesti kiinteä osa perhekeskusverkostoa, jolloin voidaan parhaalla mahdollisella tavalla yhdistää niin terveydenhuollon, sosiaalihuollon, vammaispalvelujen kuin järjestöjen osaaminen ja asiantuntemus sekä luoda toimivat konsultaatorakenteet. Tässä suhteessa maakunnissa on tehty erilaisia ratkaisuja. Kaikilta osin ei ole vielä selvää, miten palvelut yhteensovitetaan ja luodaan toimivat yhteistyörakenteet.

Vammaisten lasten ja perheiden näkökulmasta monissa tilanteissa myös tiivis yhteistyö Kelan kanssa on keskeistä ja myös tätä yhteistyötä on osassa maakunnista mallinnettu. Palvelujen yhteensovittamisen ja yhteistyörakenteiden luomisen ohella huomiota tulee kiinnittää myös tilojen ja toimintojen saavutettavuuteen ja esteettömyyteen.